

Forskningen i forandring – hvad med bibliotekerne?

Kan man ved at analysere udviklingen inden for forskning fastslå, hvordan fremtidens forskningsbibliotek skal indrettes? Hvilken rolle skal det i givet fald spille? Og hvad skal der til for at realisere denne rolle? Det er hovedspørgsmålene i en ny rapport bestilt af DEFF, Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek. "The Future of Research and the Research Library" viser, at forskningssektoren er under forandring i disse år. Og at der må træffes vigtige strategiske valg på forskningsbibliotekerne.

Af Jakob Nedergaard Mortensen, Styrelsen for Bibliotek og Medier jnm@bibliotekogmedier.dk

Det er Hans Siggaard Jensen, professor på DPU og medejer af konsulentvirksomheden The Lime Guild A/S, som med rapporten adresserer en række udfordringer for forskningsbibliotekerne. Med sit fokus på udviklingen inden for forskning, observerer Siggaard en række tendenser og opstiller scenarier for bibliotekernes fremtid.

Siggaard ser denne artikels indledende spørgsmål i lyset af en fremtid, hvor alle via internettet har adgang til referencer, anbefalinger, vejledninger, videnskabelige artikler m.m. Hvad betyder det for forskningsbiblioteket? Analysen konkluderer, at der ikke er nogen skæbnebestemt rolle for fremtidens forskningsbibliotek, men at biblioteket kan få afgørende betydning for kvaliteten af fremtidens læring og forskning. Forudsætningen er, at biblioteket træffer de rigtige strategiske valg. Det kræver dog, at man forstår såvel sin fortid som sin nutid samt de potentielle roller og scenarier, der knytter sig hertil.

Nye tider og nye tendenser

Rapporten forsøger at tegne et roadmap for fremtidens biblioteksbetjening af forskere. Først tager Siggaard dog på en kort visit hos Adam og Eva. Det er nemlig således, at hvis man ikke forstår sin fortid, forstår man heller ikke sin nutid. Som det fremgår af rapporten, gælder dette også for forskningsbibliotekerne. Biblioteket har historisk set haft en rolle som infrastruktur og været tæt knyttet til universitetets identitet. Som et lager for bøger og tidsskrifter, hvor der gennem kategorisering og klassificering af viden er skabt discipliner og pensum.

Rapporten viser imidlertid, at der i disse år sker massive teknologiske forandringer inden for eksempelvis forskning, publicering, vidensproduktion og kommunikation. Biblioteket er ikke længere omdrejningspunktet for forskningen, som nu organiseres efter andre principper. Forskergrupper etableres ikke længere rundt om bibliotekets inddeling i fagområder, men på tværs af forskningsdiscipliner eller med udgangspunkt i samfundsmæssige udfordringer, der adresseres gennem strategisk forskning.

Inden for forskningsmiljøerne lægges der i dag mere og mere vægt på tværgående samarbejder og forskning i teams eller grupper, hvilket har medført et ændret og mere differentieret behov for og krav til information. Ligeledes kommer der med de nye services også nye aktører ind i billedet. Disse tilbyder typisk services på en ny måde og i en anden form. Det kan også være de gamle institutioner, som skaber nye funktioner for sig selv. Et

eksempel kan være de højnede krav til en bredere formidling af forskning, universiteternes såkaldte "tredje opgave". Dette er også klare udfordringer for forskningsbiblioteket, som skal (gen)finde sin rolle i dette.

Den teknologiske udvikling har medført en markant ændring i måden at forske på samt i den måde, forskningsbiblioteket skal understøtte forskning og læring på. Den har udmøntet sig i en udvidelse af brugergruppen for både det private erhvervsliv og den offentlige administration. I sidstnævnte er der i dag formuleret evidensbaserede policies, som nødvendiggør adgang til viden og et behov for dokumentation og overblik. Både den offentlige administration og private virksomheder bliver stadig mere vidensintensive og får stadig større behov for adgang til viden og systemer til at opbevare og genfinde information. Udbygning af egne biblioteker kan blive en logisk konsekvens. Ligeledes stilles der øgede krav om innovation i forskningen i den private sektor i dag, hvis viden og produktion heraf skal være problem-løsende og producere værdi.

Kravet om øget professionalisering af biblioteksbetjeningen er blevet skærpet og har gjort betjeningen mere kompleks og differentieret. Det skyldes også den ændrede kontakt til den meget mere differentierede brugerskare i dag og det øgede behov for kendskab til brugeren.

Fremtidens forskningsbiblioteks rolle

Hans Siggaard finder som nævnt, at udviklingen inden for forskning giver forskningsbibliotekerne nye muligheder. Han belyser i rapporten de prioriteringer mellem forskningsområder og roller, som forskningsbibliotekerne skal træffe, hvis de skal bevare deres plads tæt på forskeren og den studerende.

Faktisk finder professoren, at bibliotekerne i dag er kommet tættere på forskerne qua deres rolle som en slags "medspiller". En medspiller, der understøtter både selve forskningsprocessen og den løbende formidling af forskningen. Forskningsbiblioteket kan fremadrettet få væsentlige service-, samarbejds- og partnerfunktioner og stadig være en afgørende faktor på infrastrukturområdet. Der opstilles tre potentielle scenarier, eller snarere roller:

- Forskningsbiblioteket som læringscenter
- Forskningsbiblioteket som virtuelt videnscenter
- Forskningsbiblioteket som en "meta-videninstitution".

Et bibliotek som læringscenter vil være den klassiske biblioteksfunktion, som er arkivarisk og operationel. Den fokuserer på at fremskaffe materialer og understøtte læringsprocesserne.

Videnscenter-funktionen bundet i et andet sigte på biblioteket som medskaber af viden, og som står i nær relation til forskningsmiljøerne. Forskningsbiblioteket understøtter i den optik nye aktive forskningsområder. Scenariet med forskningsbiblioteket som en meta-videninstitution tegner billedet af en institution, der virker som en katalysator for vidensyntese. Fokus vil her være på validering og igen rollen som medskaber af viden.

Udviklingen inden for forskningen vil på den måde indvirke på bibliotekarens identitet. Skal bibliotekaren være en slags pædagog eller "vidensstjerner" nært knyttet til de studerende? Eller skal han/hun snarere udfylde rollen som en slags "arkiv detektiv", altså en mere domæne-orienteret medskaber af viden? Det afgørende bliver her, udledes det i rapporten, hvilken form for værdi forskningsbiblioteket skal tilføre. Er det eksempelvis den infrastrukturelle opgave og adgang til viden, der skal vægtes. Dette er særlig vigtigt for nye forskningsområder og aktører, og det naturlige fokus vil være på økonomisk effektivitet, herunder arbejdet med open access. Eller om det måske er rollen som medskaber af viden, der skal sættes højest. Dette vil være særlig relevant for nyere biblioteksfunktioner som e-læring og ikke mindst inden for "urban research".

Forskningssystemets indflydelse

Udviklingen og forandringerne inden for forskningssystemet har afgørende indflydelse på bibliotekets fremtidige funktion. Således identificerer rapporten forskellige samarbejdsformer inden for fremtidens forskning, som vil have vidt forskellige konsekvenser for biblioteksbetjeningen.

I et globalt perspektiv er det såkaldte "triple-helix" fænomen særlig vigtigt. Beskrivelsen refererer til et stadig tættere samarbejde mellem forskningsinstitutioner, private vidensbaserede virksomheder og offentlige organer. Interaktionen mellem disse tre institutionstyper er afgørende for den nationale konkurrenceevne inden for et givent område. Hvis det lykkes at etablere et godt samarbejde inden for eksempelvis sundheds- eller miljøområde kan man understøtte nationale erhvervsucceser som Novo, Lundbeck og Vestas. Inden for disse samarbejder er det afgørende, at aktører har adgang til den fælles information, der produceres, og forskningsbibliotekets rolle bliver anderledes end den traditionelle biblioteksbetjening af universitetet.

Et andet væsentligt perspektiv er opdelingen mellem mode 1 og mode 2 forskning. Det er en skelnen mellem to grundlæggende forskellige typer forskning og derved forskellige forskningssystemer. Dette åbner igen nye scenarier for biblioteksfunktionen.

Den ene type forskning er den traditionelle, hvor grundforskning og anvendt forskning er skarpt adskilt. Grundforskning er kendetegnet ved at fokusere på at opnå viden for videns egen skyld. Dette benævner Siggaard "rural research", som ofte forbindes med klart definerede forskningsområder, hvor man primært samarbejder med forskere inden for den samme disciplin

Anvendt forskning er typisk mere rettet mod konkret problemløsning og ses oftest inden for Mode 2 modellen. Forskningen

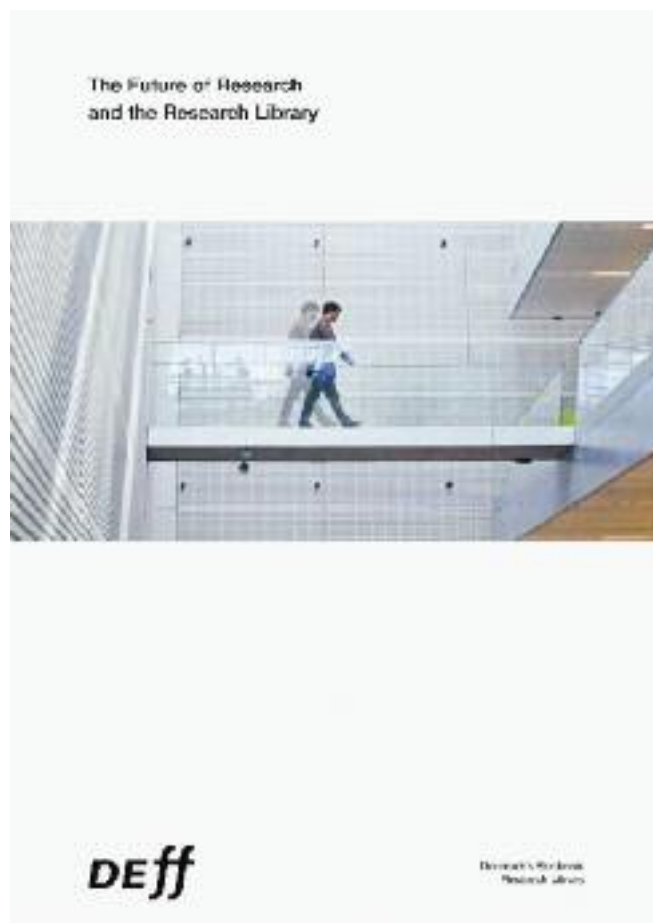

FOTO: RAPPORTENS FORSIDE

Læs hele rapporten på www.bibliotekogmedier.dk

forgår her i højere grad på tværs af forskellige fagdiscipliner. Man ser typisk denne "urban research" inden for nye eller tværgående forskningsområder som eksempelvis IT- eller ledelsesforskning. Der er et behov for tværgående kommunikation og vidensspredning, hvilket medfører at denne type forskning giver nye muligheder for forskningsbiblioteket.

Kravene om, at forskning skal have konkret samfundsmæssig relevans og i mange tilfælde bidrag til kommerciel værdiskabelse betyder, at store dele af forskningen organiseres på nye måder. Forskningsbibliotekerne må tilpasse sig, hvis de skal spille en rolle for disse nye forskningsmiljøer.

Rapporten påpeger, at man ikke på grundlag af udviklingen inden for forskning kan definere en bestemt rolle for forskningsbiblioteket. Forskningsbibliotekets fremtidige relevans bestemmes af, hvorvidt biblioteket er imødekommende og skaber de services, som dets brugere efterspørger.

Spændingsfelter og vejen mod en roadmap

Etableringen af roadmaps for fremtidens forskningsbibliotek dannes på basis af strategiske analyser ude på institutionerne.

Disse analyser må forholde sig til en række scenarier udarbejdet gennem beskrivelser af en række spændinger/"tensions" for forskningsbibliotekerne:

- Skal forskningsbiblioteket kobles tættere til universitet eller have en mere generel rolle?
- Skal forskningsbiblioteket specialiseres, eller skal det integrere sine services i forhold til forskningsområder?
- Skal forskningsbiblioteket være infrastruktur eller medskaber af viden ("Co-creator")?
- Skal forskningsbiblioteket drives af private eller offentlige brugergrupper (gratis eller betalingsydelse)?
- Skal forskningsbiblioteket have institutionel autonomi eller være politisk ledet (open access eller institutionelle politikker)?
- Skal der være organisatorisk kontinuitet eller nye institutioner?
- Skal biblioteksbetjeningen være centraliseret eller decentraliseret?

Rapporten anviser en række særlige indsatsområder og processer, som bør adresseres for at kunne løse disse spændinger inden for forskningsbiblioteket. Hvad er dets kompetencebehov eksempelvis? Hvordan er mulighederne for partnerskaber? Hvad er slutbrugernes behov overhovedet, og hvem skal egentlig betale gildet (betalingsmodeller) m.m.? Svarene på og visionerne inden for dette, konkluderer rapporten, vil udstikke mulige retninger for fremtidens biblioteksbetjening af forskere.

Hvad kan rapporten bruges til?

Undersøgelsen af fremtidens biblioteksbetjening af forskere (og studerende) var især inspireret af to strategiske analyser. Dels havde Det Strategiske Forskningsråd anbefalet en igangsættelse af udredninger om og analyser af bibliotekers mulighed for betjening af forskere, herunder at afdække behovet for midler til digitalisering af videnskabeligt materiale samt behovet for koordinering og finansiering af registre og databaser. Dels havde biblioteksarbejdsgruppen under Danske Universiteter i deres opdaterede "Viden til tiden" fremlagt en række anbefalinger vedr. biblioteksforhold med udgangspunkt i universiteternes behov for vidensforsyning og vidensdeling.

I selve undersøgelsesforløbet har The Lime Guild gennemført en tendensanalyse af kommunikation og netværk inden for forskningsbibliotekssektoren samt foretaget en lang række interviews med danske og udenlandske nøglepersoner. Derudover er der afholdt to workshops. Rapportens konklusioner bundes således i høj grad i viden og udtalelser hentet fra sektorens egne folk. Et relevant spørgsmål kunne passende være, hvad rapporten så kan bruges til?

Det er DEFF-sekretariatets vurdering, at der er kommet en tankevækkende og fremadskuende rapport ud af undersøgelsen. Rapporten udkommer på et fordelagtigt tidspunkt for DEFF's styregruppe, som er i gang med at udvikle en ny vision og strategi for DEFF. Rapporten er et naturligt og væsentligt input i og inspiration til denne proces. Det synes særligt oplagt at tage partnerskabstanken op. Potentielle fremtidige interessenter kan eksempelvis være Dansk Industri, små og mellemstore videns-tunge virksomheder, iværksættere samt virksomheder i innovationsmiljøerne og forskerparkerne.

Det er naturligvis også ønsket, at fag- og forskningsbibliotekerne vil finde rapporten interessant – og ikke mindst anvendelig. Det er i høj grad sektorens eget ansvar at finde et modsvar til

de scenarier og udfordringer, Siggaard optegner. Rapporten giver således også et nyttigt udgangspunkt for fag- og forskningsbibliotekernes eget strategiarbejde og omverdensanalyser. De identificerede problemstillinger betoner betydningen af valg og fravalg, men efterlader samtidig biblioteket med et stort spektrum for valg af profil. Der kan ikke aflæses én entydig fremtid, hvorfor der givetvis bliver behov for at differentiere i forhold til specifikke biblioteksfunktioner og forskningsområder. Men at fremtidens forskningsbiblioteks identitet snarere skal findes i dets services end dets samling synes evident. Også at institutionstankegangen på sigt må vige pladsen for større enheder og nationale løsninger.

"Fremtidens forskning og forskningsbiblioteket" har stillet spørgsmålene. Nu bliver det op til institutionerne at levere svarene.

"Hvad kan rapporten bruges til?" Fem formænd giver facit

Pernille Drost
Bibliotekarforbundet (BF)

"Rapporten understreger udviklingen af forsknings- og uddannelsesbibliotekerne ændring af fokus fra materialer til processer. Fra infrastruktur til co-creation. Jeg synes begrebet om informationsspecialisten som co-creator er godt, og det er helt afgørende at være i tæt samarbejde med forskere og undervisere, hvis man skal have en maksimal nytteværdi for moderinstitutionen. Definitionen af biblioteket som videncenter skaber bredere rammer, der løser op for en fast fysisk forankring. En udvikling, der allerede foregår, og hvor bibliotekernes fokus på læring og medarbejdernes inddragelse i studieforløb og studieteknik er fint i tråd med rapportens begreb om educationist. Rapporten er ikke revolutionerende i sin analyse, men understreger fint den udvikling af kompetencer og tilbud, som bibliotekerne og medarbejder er i færd med."

Niels Henrik Gylstorff
Forskningsbibliotekernes
Chefkollegium (FC)

”Rapporten er et solidt arbejde, der er meget bredt favnende i både emnevalg og i tid om både forskning og om bibliotek og biblioteksydelser i forhold hertil. Set fra en lederstol er det nok kapitel 5 (The Culture and Identity of the Library and the Librarian), som rummer mest nyt. Her er der et godt afsæt for nye strategiske overvejelser. Rapporten giver nogle gode argumenter for bevillingssløft ud fra nye opgaver, der løses af biblioteket (eller som minimum fastholdelse af budgetniveauet). En central opgave for biblioteker er at levere sammenhængskraft i universitetet til forskerne og at synliggøre universitetet overfor omverden. Bibliotekerne er gennem de seneste 5 år blevet mere integrerede i universiteterne (o.a. læreanstalter) end beskrevet. Rapportens primære læsere bliver sandsynligt fra bibliotekerne, mens rektorer og dekaner, der har indflydelse på vores økonomi, ikke læser den.”

Per Steen Hansen
Danmarks
Forskningsbiblioteksforening
(DF)

”Der skal i de danske forsknings-, fag- og uddannelsesbiblioteker tages en lang række strategiske valg for det fremtidige virke. Disse valg bliver stadig mere komplekse. Bibliotekerne skal i stadig større udstrækning løse flere opgaver i nye samarbejdsrelationer med færre ressourcer. Rapporten ”The Future of Research and the Future of The Research Library” fremkommer ikke med løsningen på dette problemkompleks, men giver input, som kan kvalificere de fremtidige strategiske beslutninger. Rapporten skitserer en række opgaveporteføljer opnået ved undersøgelser, interviews og workshops. Man kunne imidlertid have ønsket sig, at flere eksterne interessenter var blevet inddraget i denne proces, således at rapporten i endnu højere grad var blevet et blik på forskningsbibliotekssektoren set udefra.”

Jonna Vestergaard
HK/Stat Bibliotek

”Det er umiddelbart min oplevelse, at rapporten fokuserer lidt for meget på fortid og nutid og ikke så meget på fremtiden... og det er synd... De fremtidige opgaver, der peges på i rapporten, omkring læring og undervisning er noget, der allerede i flere år har haft topprioritet på de fleste forskningsbiblioteker, samt i de faglige organisationer. HK’erne er helt klart rustet til de nye opgaver, både qua vores modulopbyggede Biblioteksassistentuddannelse og vores nye Diplomuddannelse i informationsvidenskab. Vi ved der uddannes færre bibliotekarer. Rapporten siger ikke noget om, hvad man gør ved det. Tag nu og ret fokus på den ressource, som HK’erne udgør både nu og i fremtiden!”

Ditte Jessing
Lederforum for Special- og
Forskningsbiblioteker (LSF)

”Rapporten fortæller, at forskningsbiblioteket har en fremtid i det digitale samfund. Det er en uhyre vigtig konklusion, at vi i fagbibliotekerne ikke er ved at dø langsomt. Vi skal samarbejde på tværs af sektorer om digitale løsninger – kald det databrønd eller TING eller noget andet – ellers overlever vi ikke. Det kræver også ændringer i den måde vi arbejder og organiserer os på – og vi skal rykke på det hurtigt. Vi skal ud til forskerne og de studerende – ikke blive i vores ’bibliotekspaladser’.”